

Kritický medailon

Každý významný básník, který objal veliké rozlohy života a myšlenky a ponořil se hluboko do jejich měnivých a mihotavých toků — vášnivý norec krásy, hrůzy i smrti — může být čten několikerým způsobem. Přiblížil a připodobnil se tím poněkud přírodě, její objektivné velikosti a mnohostrannosti, která odpovídá každému hlasu, jenž se jí táže, alespoň z počátku jeho zabarvením a jeho ohlasem. Tak jest tomu i u Otokara Březiny; může být čten různě a dává dobrý smysl s různého hlediska a stanoviska.

Dává smysl, a krásný a ušlechtilý smysl, je-li čten pro rozkoš formálního kouzla, pod zorným úhlem estetiky čiře pozitivové a dojmové, která hledá rozteskňující krásu melancholického epikurejství; bohatá a rozkošná jest kořist toho, kdo čte jej takto v zátiší ducha a srdce, vzdálen bojišť každé myšlenky, pozorný lovec oblažující Iluse; bohatě odměněn odejde od něho ten, kdo hledá v něm jen hody a kvasy obraznosti, proměnlivé kouzelné hry dojmů a citů, féerie snové krásy a nyní lichotnou, melodickou píseň krásně smyslného smutku — ten, kdo zaujal k němu stanovisko úzce umělecké nebo lépe: artistní.

A stejně odměněn jest ten, kdo dovede se sklonit dosti hluboce nad zrcadlo jeho knih jako tazatel otázek po klidu duše a srdce, jako zvědavý chorý, mučený žízni a toužící po prameňech vody živé; vyčte z nich věty harmonické čistoty a krásy, podobenství vesmírné harmonie, slova oddané moudrosti a bezpečné jistoty o zákonnosti všech věcí života a smrti, o mysteriu vůle, zázracích lásky, slibech a nadějích vývoje, jimž není okla-

mání. Ale neméně v právu bude ten (a bude se moci dovolati alespoň některých básní Březinových), kdo v něm bude hledati prostě tragické opojení dionyské, var tvůrčí síly, která svým jásavým výkřikem přikrývá ston bolesti a má celou a jedinou etikou šilený heroismus Goethova kultu ohňové smrti:

Das Lebend'ge will ich preisen,
Das nach Flammentod sich sehnet.

Březina byl čten spiritualisty, prchajícími od realit k čistým idejím, a ti našli v něm ducha svého rázu: odvráceného od nedokonalých skutečností k nebi platonského Snu, překonávajícího tíhu času a útisk skutečnosti hašišovým snem básnických obrazů. Dnes začíná být Březina čten mysliteli a filosofy, kteří nalézají v něm bolestné drama Poznání a Vůle. Ale zítra přijdou snad čtenáři, kteří se přiblíží nad všechny ostatní skrytému srdci jeho díla, které jest Láska: prosti milenci života, duše křtěné křtem ohňovým, hledatelé jeho velikých kladů, a ti vyčtou pak z něho sliby štěstí, vykoupeného statečností, a pobídky ke každému činu, k němuž inspiruje čestné srdce tiseň chvíle.

Nepopírám tím vývoj Březinův; vývoj ten jest, ale vývoj ten u žádného básníka a ani u něho není tak jednosmyslný a určitý, jak by se rádi domnívali kritikové, kteří míní, že jest možno přiblížiti se básníkovi pákami a kladkami formulek. Každý významný básník jest básníkem jedné myšlenky, nebo lépe: jedné životní pózy, *základní prazkušnosti své bylosti*; tu přenáší jen do různých sfér a osvětluje s nových a nových stran novými a novými proudy událostí, zkušeností, duchových dějů. Každý znamenitý básník stylisuje celou látku zkušeností v tuto základní pózu: vnucuje všechno, co dává a přináší život, v tento tvar.

Tato základní prazkušnost Březinova jest *láska; láska, Eros* ve smyslu Platonově, princip všeho života světového. Březina byl od svého počátku a jest stále *básník erotický*, básník všech forem lásky, od lásky k Bohu, ryze tragické a sebeničivé,¹ až

1 - Viz Ranní modlitbu, hymnus tragické erotiky božské, na počátku knihy Svítání na západě.

do všech forem lásek k bližnímu, klidnějších, polotragických, polopoznávacích. Z počátku tato láska k Bohu byla u Březiny poněkud výlučná, měla ráz kontemplace mystické; Březina byl do jakéhosi stupně (ne docela!) *absorbé en Dieu*, abych užil slova Huysmansova: Bůh byl jakýsi vír, který jej pohlcoval a hypnotisoval. Řekl jsem: ne docela. A vpravdě již v *Ranní modlitbě* ze Svítání na západě nepřekáží básníkovi mystická láska k Bohu, aby nepamatoval svých bratří a nemiloval jich: Bůh jest tu již do značné míry jen mediem této lásky.

Dej, aby mé kroky vzbudily z umdlení radostné čekání bratří,
a na můj pozdrav aby vřídne odpověděli pospíchající!

Dej, ať v hněvivých pohledech nepřátel dovedu ucítili záření tajemství tvého,
a chvílí, které proti mně vyšlou, ať řeknu s úsměvem: Dělníci moji!

A odrazil-li se věčné slunce v mém slově, ať v radostnou extasi zardívá bratry
a květy jejich touhy ať obrací k věčnému ohnísku zrání!

Dej, ať v paprscích úsměvu mého pel z polí mých padá na sousední lýchý,
a dech bolesti mé ať sráží se v krystaly léků těm, kteří hledáním onemocněti.

Pravda jest jen, že první kniha Březinova byla egoističtější knih pozdějších, ale rozvoj Březinův k altruismu a k velikému zpositivnění jest v podstatě dokonán již v knize druhé, ve Svítání na západě. Země, která byla v první knize ne mnohem více než kulisami hry, než lhostejným jevištěm, po němž nesly se prehavé stíny ilusí, stává se již zde bojištěm lásky a víry, práce a doufání, a tedy hlavním spoluhercem kosmického dramatu vykupitelského. Již zde jest Březina básníkem vši její nezapomenutelné sladkosti; již zde vbíhají lahodné zelené ostrovy přírodní jako jazyky věčnější řeči, jako připomínky trvanlivé mocnosti do kamenných staveb kulturních; již zde jsou obrazy vzaté z prací polních a hospodářských, které svými velikými, typickými funkcemi rytmickými dodávají básním Březinovým pravého klasického rázu, symbolické monumentálnosti.

... Březina jest básník erotický, básník nejrůznějších forem lásky, od lásky božské do lásky pozemské a smyslné. To zna-

mená, že v díle jeho naleznou se v nejrůznějším poměru sloučeny *hrůza s rozkoší* — v poměru nejrůznějším, ale vždy v prolnutí nejdůvěrnějším. Tím jest vysvětleno jedinečné pathos Březinovo; není u Březiny rozkoše osamocené, neposvěcené hrůzou, a tím malé, mělké a odpudivé, jako není u něho hrůzy nevykoupené v poslední závratnou rozkoš. Mezi těmito dvěma polohami probíhá Březinovo citění a tak, že vždy, dříve nebo později, souzní i druhá protivná krajní mez. Tento básník, kterého líčili jako asketu nebo krajního spiritualistu, má dar vpravdě básnický, bez něhož není básníka: dar krásné, bohaté smyslnosti, stejně intenzivní jako odlišené. Ona jest to, která napojuje zvláštním mlunným ovzduším básně Březinovy a činí z nich to, čím verš musí býti nejprve a především, má-li být básní: *světem krásné sensibility*, stejně vroucí jako odlišené.

Básnický a umělecký čin Březinův dá se pochopiti a opsati tím, že si uvědomíš, jak Březina podrobil své prazkušnosti duševní skoro celý život a celý svět, celá vojska jejich živlů, sil a tvarů. Přinutil přírodu i život, aby sloužily jeho základnímu duševnímu přesvědčení, přinutil vesmír, aby nesl pečť a vládu jeho *koncepce všeerotické*. Oduševnil jedinou velikou tendenci a inspirací svět rozběhlých a protiběžných sil a živlů, utřídil je v hierarchii všeerotických hodnot; samo Poznání kosmu a přírody dal do služeb Lásky, učinil z něho jednu z jejich funkcí.

Poznatky přírodní jistě vzpíraly se nemálo tomuto přehodnocujícímu dílu. Stačí připomenouti si jen, že přírodopis a přírodopyt byl nedávno ještě nejvydatnější zbrojírnu *naturalismu*, abys pochopil básnickou a uměleckou sílu Březinovu. Jest pravda, že moderní přírodní vědy samy — přírodní vědy, jak je pojímají Crookes nebo Maxwell, Ostwald nebo Hertz — vyšly vsříč do značné míry této symbolistické koncepci básníkově — ale přesto netratí na významu básnický přehodnocující čin Březinův.

Bylo třeba nejprve poznati exaktním poznáním vědeckým a pak teprve naléztí tomuto poznání intuitivně ekvivalenty básnické — dílo stejně obtížné jako choulostivé, dílo, při němž

54 lehce mohl utonouti básník a býti pohlcen filosofem-didaktikem, byť nejušlechtilejšího rázu a nejryzejších snah.

... Tolik moudrosti, tolik vědeckého poznání základních vztahů života mohlo by býti nebezpečné básníku menšímu, než jest Otokar Březina. Básník jest básníkem za cenu jakéhosi naivního realismu, výbojných a důvěřivých smyslů, lehkého kvasu krve a heroismu, kterému přezdívali mnozí mudrcové nerozvážnosti. Jeho „conduct of life“ nesmí klesnouti na soustavu pravidel a nesmí udíleti závazných rad; bezpečná stezka klidného pokroku nesmí býti drahou jeho výbojů; květiny, které miluje, rostou nepředvídaně na srázích nejnebezpečnějších; a srdce jeho, byť bylo mnišské čistoty, musí dovést míti smyslnou radost ze všech nahot světa, života, pohlaví i osudu.

Básník, aby zůstal básníkem, nesmí zahledět se příliš dlouho do posledních skutečností a pravd života: jsou naposledy vždycky příšerné a kamení se po pohledech na ně, od nichž nelze se odtrhnouti. Básník ztrácí po nich překypující milost zpěvu, který nese sám v sobě, ve své melodii, svou logiku; svět a život, které znal posud jen plynulé a zjhlé v jediný zpěvný proud, zkamení mu náhle v logická schemata. Konec konců činí velikost básníkovu vždycky to, kolik dovedl zachytit z kouzelné melodie života, z jeho živlů iracionálních, které unikají poznatkovému usoustavnění, z jeho dobrodružně krásného a tajemného toku, jehož nelze předvídati nebo předurčovat. Moudrost básníkovu není moudrostí vědcovou nebo filosofovou; moudrost básníkovu jest, jak řekl nezapomenutelně krásně Nietzsche, v tom, v čem jest moudrost uměleckého ducha řeckého: drží se *povrchu věcí* a opíjí se jejich *nejlehčí atmosférou*. Zbroj jeho musí býti pružná a pohyblivá, musí dáti zrcadlit se v sobě svitu slunečnému i toku oblaků a výboje jeho duchové i myšlenkové musí se díti krokem tanečním.

Filosofie básníkovu jest někdy jeho zbrojí, jindy maskou, cosi, čím brání se své době, nebo vyhýbá se jí, nebo přibližuje se jí

55 a usnadňuje jí, aby mu porozuměla; ale konec konců není to ona, která rozhoduje o jeho básnické síle, původnosti a velikosti.

Březina jest z těch šťastných duchů, kterým víra evoluční neznamená zestárnutí světa; jeho moudrost nechce vysušovati zdrojů mysteria, a jsou veliké a důležité věci života a smrti, na něž hledí zrakem dětí a které soudí soudem mladých dívek; velebí nevinnost pudů a jejich neprokázatelnou a podezíranou moudrost.

Březina dovedl ocenit intuitivně a iracionálně živly života: měl odvahu mluvit o polibku, „*který přetrvá systémy světů*“.

V takových chvílích pocitíš, jak opravdu jest Březina básníkem.

Jest možno, že příští rozvoj odcizí se jeho filosofii, ale vždycky porozumí člověk jeho pohledu úžasu a hrůzy, kterým se dovedl zahledět na život — takový pohled jest vlastní filosofii básníkovou. V pohled ten slila se mu všecka rozkoš i hrůza země; pohledem tím viděl člověka v několika velikých základních prapózách, v situacích věčně typičnosti: v nich plazí, shýbá se, vzpíná se nebo letí u Březiny člověk za svým osudem. Těchto několik odvěkých situací jest vlastní žeň každého básnického díla.

... Má svůj úsměv Březina; není asketa, jest básníkem sladkosti života, básníkem milostné něhy a země posvěcené krví i snem lásky. Jeho Bůh dal mu extatický vzlet, sílu perutí a milost slzí z hrůzné tragičnosti lásky, mysl pochopiti jedinečné šilenství, které jest v každé opravdové lásce, ale nepostavil se jako žárlivá zeď mezi něho a zemi, neoddělil ho od člověka, ženy, dítěte, zvířete. Březina dovedl spojití všecky tyto sféry, světy a řády v společenství duchů a hodnot, v planetární soustavu lásky, svázanou znásobenými pouty dramatické vroucnosti a naléhavosti.

Březinovi jest vlastní pravý *hluboký kult života a všech cest jeho*. Dovedl se vyhnouti mnohé dogmaticčnosti, mnohé pověře,

v níž upadají i duchové jinak velmi jasní a osvícení. Měl odvahu živě pochopiti a štěstí procítiti ve svých chvílích v míře pěkné a úctyhodné, co pověděl abstraktně filosof William Hamilton, když tvrdil, že *živá nepravda jest lepší než mrtvá pravda*; význam a smysl každé ideje jest jen v tom, aby uvedla badání v pohyb, aby vedla k položení a řešení určitých otázek; cena její jest v její nábadné plodnosti a živnosti.

Kdybych měl povědět, v čem vidím kriterion moderního člověka kulturního, odpověděl bych, že právě v této *nedogmatičnosti, protidogmatičnosti*, v tomto utilismu nejvyššího heroického stylu.

Této nedogmatičnosti, protidogmatičnosti přiblížil se jako málokdo u nás ve svých vrcholných chvílích Březina; pro ni jest a bude drahý duchům opravdu kulturním jako duch Osvobozený. Nebylo většího nedorozumění, než když tohoto básníka a myslitele přisvojoval si katolicism, tento směr nejdůslednějšího a nejvšestrannějšího dogmatismu.

Březina dovedl se do velmi pěkného stupně vyhnout abstrakcím a schematům. Neupadl v pohodlný pantheism, ani v monistické iluze. Ocenil správně jedinečnost každé bytosti, nenahraditelnou hodnotu každé duše, nenávratnou krásu a závažnost každé vteřiny. Cítí nutnost vykupovati čas — pravou misi mesianistickou.

Není u něho pohodlného „věčného návratu stejnosti“; všecko jest nenávratné a každou vteřinu na sterých místech rozhodují se boje té důsaznosti, která nepřipouští pozdějších oprav. Tato inspirace jest ryze básnická, jest dramatická — jest tragická.

Jí jest drahý duším básnickým, pro ni může býti správně chápán jen jimi.

Opakuju: Březina neoklamal nás lacinými surogáty, nezhostil se našich otázek a nadějí pohodlnými abstrakcemi: chtěl dáti nám samu sladkou hrůzu života.

Myslil zrakem a všemi ostatními smysly, jako myslívají opravdoví básníci.

Březina zůstal Básníkem.

Novalis napsal kdesi slovo podivné, hluboké intuice, které se mně vynořuje od let, kdykoli beru do ruky nějakou novou knihu V. Mrštíkova. „Mnozí lidé věsí se proto tak na přírodu, poněvadž bojí se jako zpovýkané děti otce a utíkají se k matce.“ Tím otcem jest míněn Duch. Toto slovo vykládá celého p. Mrštíka. Málokterému z našich autorů — míním z větších a významnějších autorů — jest říše Ducha tak cizí, rozlety do ní tak obtížné jako p. Mrštíkovi. Málokdo myslí tak těžce, toporně jako on, a proto u nikoho snad nepůsobí aplomb myslitele, s kterým si občas p. Mrštík neškodně zakoketuje, tak komicky jako u něho. Jeho první romány, *Santa Lucia* a *Pohádka máje*, v nichž posud tkví těžiště jeho literární činnosti, jsou materialisticky popisné kusy prózy, v nichž žijí hmotné předměty, krajiny, města životem nekonečně výraznějším a odlišnějším než lidské duše. Osoby nejsou tam mnohem víc než nositelkami popisů, živými kolíky, na něž se napínají veliká dekorativná plátna — tak jsou neprokreslené, nevyhráněné, neodlišené, tak schematicky a kolísavě načrtnuté.

I na knížce, která leží přede mnou, dá se to všecko ověřit. Pan Mrštík zařadil do ní několik článků kritických, tak o Mussetovi, Dušanu Jurkovičovi, o otázce náboženské. Ale jakých článků kritických! O Mussetovi dovíte se, co víte z čítanek, a článek Krise působí dojmem, jako by jej psal Tůma redivivus veselý a blahé paměti. V několika epigramech na konci knihy pokouší se p. Mrštík o esprit — nepřiju nikomu, aby se přesvědčil, s jakým zdarem! Jen jednu ukázkou: